

Sofistler ve Sokrates

Eski Yunan dünyasında 'sofist' adlandırılması, erken dönemde, kendi alanında yetkin şairler için kullanıldığı gibi Thales, Bias, Solon gibi toplumda saygın bir konuma yerleştirilen bilge ve düşünürler için de kullanılıyordu. Bu kullanımına zıt olarak sofist nitelmesi, özellikle geç dönemde, bazı oyun yazarlarının ve Platon'un metinlerinde kazanç peşinde koşan, toplumsal saygınlığını kaybetmeye başlamış yetenekli öğretmenler için de kullanılmıştır. Belli bir işi yapmadaki üstünlük bakımından gemici, kâhin ya da heykeltıraş kişiler için bu sözcük, söz konusu kişilerin alanlarındaki yetkinliklerini vurgulamak için de kullanılırdı. Bu kişiler yaptıkları işlerde usta olarak kabul ediliyorlar olduklarının çeşitli örnekleri vardır.

Platon döneminde öne çıkan 'Sofistler'in yanı sıra, en ünlüsü olarak Thales'in bilindiği Yedi Bilge de sofist olarak adlandırılıyordu. Farklı ders verme ve konuşma yapma tarzlarının yanı sıra sofistlerin ders verdiği konular da tümüyle aynı değildi. Sofistlerin ücret karşılığında verdikleri bu derslerin astronomi, matematik, müzik gibi konuları bir yanda tutulursa ana hatlarıyla bütün hayatını siyaset üzerine kurmuş olduğu Atina'da, halk meclislerinde ve mahkemelerde kullanılmak üzere gerekli olan siyaset yapma ve etkili konuşma yapma bilgisiydi. Sofistlerin, ayrıntılarıyla ele aldığımız kültürel arka planının yanı sıra felsefe arka planına da değinilmelidir.

Sofistlerin felsefe arka planı olarak değerlendirilebilecek olanlar, Ksenophanes ve Herakleitos'tur. Belli konularda uzmanlaştığı anlaşılan bu kişilerin dersler vermek amacıyla şehirleri dolaştıkları, doğdukları şehirlerde kalmadıkları gibi, belli bir şehre de uzun süreli yerleşmedikleri anlaşılmaktadır. Felsefe Tarihine bakıldığında Ksenophanes'in, sofistleri de derinden etkilemiş olan görelilikçi anlayışların başlatıcısı olarak değerlendirilebilir. Ksenophanes ile başlatılabilecek olan, insanın duyularını ve tecrübelerini aşan ve bu bakımdan da insan bilmesinden bağımsız bir gerçekliğin var olduğu fakat insanın bu gerçekliğin bilgisine ulaşamayacağına dair bir anlayış vardır.

Sofistlerin bilgi anlayışının karakteristiği, Protagoras'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür" sözünde somutlaşır. Bu anlayışa göre hakikat yoktur. İnsanın dahil olduğu her konu belli bir biçimde görelidir, gelişmeye ve değişmeye açıktır. İnsan, deneyim ve tecrübeleri ile bilgi edinir ve esas olarak tüm bilmesi, deneyim aklın iş birliğine dayanır ve sınırlıdır. Onlara göre duyularla veya akılla ulaşılabilecek bir hakikat yoktur ve nihayetinde bilginin ölçütü,

praksis, yani uygulamadaki başarısıdır. Bu anlayışın toplumsal alana uygulanması beraberinde siyasal, toplumsal ve kültürel alanda bir göreliliği de getirmiştir. Göreliliğin hakim olduğu bu yaklaşıma sorulabilecek bir soru vardır; bu göreliliği yaklaşımlar neye göre tercih edilecektir? Sorunun yanıtının iki yönü vardır. Birinci yanı, bilginin pratik problemlere çözümler getirebiliyor olması, ikinci yanı ise çözümün sunulduğu insanları ikna edebiliyor olması. Öyleyse, sofistlerin bilgide doğruluk veya yanlışlık problemiyle ilgilenmedikleri de söylenebilir.

Protagoras'a göre herkes belli ölçülerde eğitilebilir yani erdem sahibi olabilir. Protagoras, erdem herkesin belli ölçülerde elde edebileceği bir şey olması bakımından her insanın erdem ile ilgili konularda öğreniminin mümkün olduğunu belirtir. Siyaset bilgisinin öğretilip öğretilemeyeceğine ilişkin olarak Sokrates'in, Protagoras için ileri sürdüğü, onun erdemi bilen ve öğreten kişi olduğu yolundaki yakıştırmasına karşılık olarak Protagoras, kendisinin bu konudaki kesin ve nihai bilgiye sahip olmadığını ima eder. Gorgias'ın ele aldığı konular iki başlık altında değerlendirilebilir. İlki, bir şey var değildir; olsa da bilinemez; bilirse de başkalarına aktarılamaz biçiminde ifade edilen görüşleridir. İkincisi ise bu görüşlerinin son bölümüyle ilişki içindeki dil ve iletişim hakkındaki görüşleridir. Gorgias'a göre hiçbir şey var değildir. Herhangi bir şey var olsa bile, onun bilinmeyeceğini belirtmektedir. Çünkü ona göre düşünmek, zihindeki kavramların düşünülmesidir.

Eğer kavram değilse gerçek düşünülemez demektir. İnsan bir şey bilebilse bile başkasına iletmez. Çünkü bir nesne ile ilgili veriler gözle veya kulak yoluyla edinilir fakat biz onu hakkında elde ettiğimiz verileri, verileri elde ettiğimiz yollardan çok başka olan, sözlerle ifade etmeye çalışıyoruz. Fakat dil bunların her ikisinden de farklı olduğu için, onları doğru olarak temsil edemez. İnsan bilmesinin sınırlılığı onun şu üç konudaki yetersizliğinden kaynaklanır. İnsanlar geçmişte olanları tam olarak hatırlayamazlar, şimdi olanlar hakkında yeterince bilgi sahibi olamazlar ve gelecekte olacaklar hakkında da insan bilmesinin doğası gereği, kesin ön görülerde bulunamazlar. İnsan bilmesinin bu sınırlıkları, insanın sürekli olarak aşmaya çalışacağı bir belirsizlik ve dolayısıyla da güvensizlik ortamında kalmasına yol açmaktadır.

Diğer bir sofist Hippias, insanlar arasında doğal bir eşitlik ve akrabalık olduğunu belirten ilk kişilerden birisidir. Antiphon ise dünya vatandaşlığına benzer bir görüşü savunmuştur. Ona göre insanlar kamu ortamındayken yani yasaların denetimine açık bir alandayken yasaya göre davranmalıdırlar. Oysa insanın yalnızken yani yasanın gücü ve hâkimiyeti altında değilken, kendi doğasının gereklerine göre davranmalıdır. Thrasymakhos ise Doğa-

Yasa zıtlığı üzerinde duran sofistlerden biridir. Ona göre insanlar arasındaki eşitsizlik doğaldır ve doğası itibarıyla güçlü olan zayıf olanı yönetmelidir. Kallikles de bu görüşe katılır. Ona göre insanlar, doğalarına aykırı olarak korkakça olan pek çok şeyi yüceltirler. İnsan için doğaya göre güzel ve doğru olan, hırslarını alabildiğine büyütme ve hiçbirini engellemeden yaşamaktır. Lykhophron'a göre ise yasalar tarafından aksi iddia edilse de doğa söz konusuysa, başkasına haksızlık etmek iyi, haksızlığa uğramak ise kötüdür. Son olarak Kritias, dinî ve tanrısal konuların zeki insanlar tarafından, insanlar yasalara uysun diye uydurulduklarını savunur.

Bir Atina yurttaşı olarak, Annesi ebe, babası ise heykeltıraş olan Sokrates'in felsefe tarihinde belirgin bir iz bırakmıştır. Kendi yaşamıyla içinde bulunduğu durum her ne olursa olsun, insanın iyiye ve doğruya yönelebileceğini, insan hayatında erdem ne derece önemli bir yer tuttuğunu göstermiş, ve Atina'lı bir düşünür ve yurttaş olarak, hayatı bir bütün olarak yaşamının belirgin bir örneğini sunmuştur. Sokrates, çarşı pazar dolaşım önüne gelen herkese, özellikle de yöneticilerden olup da bir işi iyi yaptığını iddia edenlere, 'Erdem nedir?', 'İyi nedir?' gibi sorular sorarak, onların çok iyi bildiklerini sandıkları konularda kendilerini sorgulamalarını sağlamıştır. O, kendi tabiriyle, 'At Sinekliği' yaparak, üstelik de 'Bildğim bir şey varsa o da hiçbir şey bilmediğimdir.' diyerek, Atinalılara doğru yolu göstermeyi düstur edinmiş biridir. Platon'un diyaloglarından ve diğer tanıklıklardan anlaşıldığı kadarıyla Sokrates'in ele aldığı konuların başında, insan ruhuna özen göstermesi gelmektedir. İnsanın ruhuna özen göstermesinin gereği, nelerin ona ait olup olmadığını anlaması ve iyi insan olmak için yapılması gerekenleri anlamak içindir. Sokrates'e göre insan hayatında maddiyat ve maddi hazlar önemli olsa da kalıcı değildir ve bu bakımdan da belirleyici değildir. Önemli olan, her şeye rağmen ahlaklı ve doğru bir hayat sürmektir. Sokrates'e göre insan, yaşadığı hayatı ve bu hayatın temel değerlerini sorgulamalıdır. Ona göre sorgulanmış bir hayat yaşanmaya değermez. Tüm insanlar iyiyi isterler ve erdem bilgidir. Mutluluk, bilgi ile elde edilen erdemlerle yaşanan bir ahlaki hayatla mümkün olabilir. Herkes, ahlaki bakımdan iyi olanı istemektedir. Herkes iyiyi ister. Fakat temel sorun, insanların iyi adı altında her istediğinin geçekten iyi olup olmadığıdır. Öyleyse iyi, insanların onun öyle olup olmadığını düşünmelerinden veya istemelerinden bağımsız bir varlığa sahip olmalıdır. İnsanın mutlu olmak için nasıl bir hayat sürmesi gerektiğini, yani erdemli bir hayatın nasıl olması gerektiğini bilmek gerekir. Bu bilgi, bir yandan bütüne, tümel olana ilişkin bir bilgiyken öte yandan da tek tek durumlara ilişkin geçerli olabilmelidir. Yani, bu konularda, bir yandan tümel tanıma sahip olmak, öte yandan, bu dünyada karşılaşılan sorunları da çözebilmenin bilgisine sahip olmak gerekir. Erdemli bir hayat sürmenin tek yolu bu

konularda bilgi sahibi olmaktır. Öyleyse bilgi, erdemdir. Sokrates'in kendisiyle beraber gündeme gelen ve annesinin ebe olmasıyla ilişkilendirilen bir yöntemi vardır. Yöntem, Maiotik; doğurtma olarak anılır. Sokrates, kimseye bir şey öğretme iddiasında olmadığı gibi, kimsenin kimseye bir şey öğretemeyeceğini de savunmaktadır. Ona göre her insan, bütün bildiklerine zaten doğuştan sahiptir. Yapılabilecek şey, kişinin kendi kendisine veya iyi bir öğretmen eşliğinde kendisinde bulunan bilgileri açığa çıkartmasıdır. Bu, belli bir yöntemle yapılır ve 'Sokratik Yöntem' olarak da anılmaktadır.

